נבואת בלעם ועצתו

וְעַתָּה הִנְנִי הוֹלֵךְ לְעַמִּי לְכָה אִיעָצְךָ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָעָם הַזֶּה לְעַמְּךָ בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: (במדבר כד יד).[1]

וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ וַיֹּאמַר נְאֻם בִּלְעָם בְּנוֹ בְעֹר וּנְאֻם הַגֶּבֶר שְׁתֻם הָעָיִן: נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֵל וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם: (שם, טו-טז).[2]

במדבר רבה פרשה יד כ

״ובבוא משה אל אוהל מועד לדבר אתו״ (במדבר ז פט).[3] שָׁנוּי: ״ולא קם נביא עוד בישראל כמשה״ (דברים לד י) - בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ... זה בלעם בן בעור.[4] אלא, הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם. שלוש מדות היו ביד משה מה שלא היה ביד בלעם. משה היה מדבר עמו עומד ... ועם בלעם לא היה מדבר עמו אלא נופל, שנאמר: ״נופל וגלוי עיניים״. משה היה מדבר עמו פה אל פה ... ובבלעם נאמר: ״נאום שומע אמרי אל״ - שלא היה מדבר עמו פה אל פה. משה היה מדבר עמו פנים בפנים .. ועם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים, כמה שאתה אומר: ״וישא משלו ויאמר...״.[5]

שלוש מדות היו ביד בלעם מה שלא היה ביד משה. משה לא היה יודע מי מדבר עמו, ובלעם היה יודע מי מדבר עמו, שנאמר: ״נאום שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה״.[6] משה לא היה יודע אימתי הקב״ה מדבר עמו ובלעם היה יודע אימתי הקב״ה מדבר עמו, שנאמר: ״ויודע דעת עליון״.[7] מָשָׁלוּ משל, לטבחו של מלך שהוא יודע מה המלך מקריב על שולחנו ויודע כמה הוצאות יוצאות למלך על שולחנו.[8] כך היה בלעם יודע מה

---

[1] לאחר שנכשל בניסיונותיו לקלל את ישראל, פונה בלעם לדרך אחרת של מתן עצות למלך מואב, שהידועה בהן היא עצתו להחטיא את בני ישראל בזנות בשיטים (ראה הגיליון שיטים של זנות בפרשה זו). עצה זו היא גם מעין פשרה כספית בין בלעם ובלק. ראה פסוקים י-יב בפרק כד בפרשתנו, מהם משתמע בבירור שבלק רצה לשלח את בלעם ריקם, לאחר שהתייאש מתקוותו שיקלל את ישראל ולפי הבנתו לא עמד בתנאי החוזה. אך בפסוק יג עונה בלעם לבלק שזה היה תנאי ברור בחוזה, שהוא יאמר רק מה שהקב״ה ישים בפיו וזה סיכון שבלק לקח על עצמו. אנו מציעים לראות בעצה שבלעם נותן לבלק בפסוק יד לעיל, מעין פשרה כספית ביניהם. קללות לא קבלת, אבל עצה טובה תקבל ואת הכסף שלם תשלם ועוד תראה שישתלם לך יותר מן הקללות. וכל היודע על מי שהקדימנו בפירוש זה, יחיש ימהר להודיענו. כך או כך, בפסוקים הבאים אין רק עצה אלא גם נבואת ״אחרית ימים״ של בלעם ומכאן לקחנו את הכותרת: נבואת בלעם ועצתו.

[2] באף לא אחד משלושת נאומיו, אין פתיחה מרשימה כמו זו. בפתח הנאום השלישי והאחרון – מה טובו אהליך יעקב – פותח בלעם במילים: ״נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֵל אֲשֶׁר מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם״ (במדבר כד ד) וכאן, ״בנאום הנספח״ הרביעי, נאום העצה ואחרית הימים, מתווספת התכונה ״יודע דעת עליון״: ״נְאֻם שֹׁמֵעַ אִמְרֵי אֵל **וְיֹדֵעַ דַּעַת עֶלְיוֹן** מַחֲזֵה שַׁדַּי יֶחֱזֶה נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם״. ושמא תאמר, דברי הבל אלה שבלעם מעיד על עצמו – חכמינו לא חשבו כך והבינו דברים כפשוטם.

[3] מדרש במדבר רבה עליו בחרנו להישען, מבוסס על ספרי זוטא סוף פרשת נשא וזה ה״שָׁנוּי״ שלהלן. שניהם מיוסדים על הפסוק החותם את פרשת נשא: ״וּבְבֹא מֹשֶׁה אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיִּשְׁמַע אֶת הַקּוֹל מִדַּבֵּר אֵלָיו מֵעַל הַכַּפֹּרֶת אֲשֶׁר עַל אֲרֹן הָעֵדֻת מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו״. ראה דברינו וישמע את הקול בפרשת נשא וכן דברינו מעשה הכרובים בפרשת תרומה. כאן עובר הדרשן מיד לפסוק בסוף ספר דברים (בסוף התורה): ״וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יְדָעוֹ ה׳ פָּנִים אֶל פָּנִים״, פסוק שאולי מוכר לנו יותר בהקשר עם נבואת משה מול נבואת בלעם. שם, ואכן גם מדרש ספרי דברים פרשת וזאת הברכה סימן שנז עוסק בנבואת משה מול נבואת בלעם על בסיס פסוק זה (וכן הוא במדרש תנאים לדברים לד י), אך כאמור, מדרש ספרי זוטא במדבר ומדרש במדבר רבה בעקבותיו, ברורים ובהירים יותר (ונמצאים בפרשתנו) ולכן העדפנו אותם.

[4] וכל זה כדי שלא יהיה לאומות העולם פתחון פה לומר: ״אילו היה לנו נביא כמשה, היינו עובדים לקב״ה״. ראה שם בקטע שהשמטנו. ואנו יודעים, אולי גם הדרשן, שאח״כ קמו לאומות העולם נביאים שהשוו עצמם למשה ויסדו דתות חדשות מתוך הכרה תורת משה והתכחשות לה, כאחד.

[5] עד כאן במעלתו של משה, או מגרעתו של בלעם והכל מהפסוק שלנו. אך מאותו פסוק בדיוק נראה להלן גם ההפך, את מעלותיו של בלעם ביחס למשה.

[6] המפרשים מסבירים שמשה לא ידע אם הקב״ה בעצמו מדבר איתו או שמא מלאך הוא. האמנם! זהו משה שזה עתה ראינו שדיבר פנים בפנים, פה אל פה, שראה באספקלריא המאירה (יבמות מט ע״ב), שסרב בתוקף לשליחות המלאך (ראה שמות פרק יג!), משה זה איננו יודע מי מדבר עימו?! נשמח מאד לשמוע הסברים משואבי המים ומשביחיהם.

[7] גם בנושא זה, יודע דעת עליון, כבר הרחבנו בדברינו אלה בפרשה זו בשנה האחרת.

[8] ראה הרחבת משל זה בפירוש הרמב״ן בתחילת פרק כד: ״ואמרו משל לטבחו של מלך וכוונתם לאמור שהטבח יודע בהוצאת שולחנו של מלך והשר שלו שהוא נאמן בכל ביתו ועומד בסודו לא ידע בהוצאת השולחן״. וכבר הרחבנו לדון גם במוטיב זה בדברינו משל הטבח והשר בפרשה זו בשנה האחרת.

הקב״ה עתיד לדבר עמו.[9] בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה, שנאמר: ״נופל וגלוי עינים״ - היה משתטח על פניו, ומיד היה גלוי עיניים על מה ששואל. ומשה לא היה מדבר עמו בכל שעה שירצה.[10]

פתרון תורה פרשת וירא בלק עמוד 204[11]

רבי יוסי הגלילי אומר: כמה קשה עצה שנתייעץ בלעם הרשע לבלק על ישראל! מה כתוב בו: ״ויודע דעת עליון״. והלא מלאכי השרת שחייהן חיי עולם אינן מכירין בדעתו של הקב״ה, ורשע זה יהא כתוב: יודע דעת עליון?! אילא כך אמר בלעם הרשע לבלק: יודע אני באלהיהם של אילו שהוא שונא את הזימה, בוא ואתן לך עצה שתעשה. הזהירו את בנותיכם ואמר[12] להן אל תבעלו להם עד שישתחוו לפעור. וכשיעץ בלעם הרשע את בלק, כך עשו בנות מואב; לקחו כלים נאים והולכות למחנה ישראל ומראות להן והיו קורות[13] להן שווי אלף במאתים זוז. וכיון שבא אחד מישראל ליקח ממנה, אומרות לו: אתה אדם נאה, קח לך כלי זה שהוא נאה כמותך. ואם רצונך שתכנס עמי לקוּבָּה ואני מראך כלים נאים ומעולין מכלי זה. היא מושכתו והולך אחריה וכיון שנכנס עמה אחזתו בראשו ונישקתו על כורחו שלא בטובתו, שנאמר: ״והחזיקה בו ונשקה לו״ (משלי ז יג, משל האישה הזונה).[14]

וכך אמר לו בלעם לבלק: בתחילה שעשו את העגל לא מחל להם אילא על ידי היין ששתו. והיו שכורים ואמרו שכורים היינו, שנאמר: ״וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק״ (שמות לב ו). אבל אל תספקו להם, כדי שיהיו מזידים שלא ימחול להם, שנאמר: ״ויאכל העם וישתחוו לאלוהיהן״ (במדבר כה ב).[15]

במדבר רבה שם סימן כג

״ויצמד ישראל לבעל פעור״ - ... ר׳ לוי אמר: זו גזרה קשה מחטא העגל, שאילו בעגל כתוב: ״פרקו נזמי הזהב״ (שמות לב ג) וכאן כתוב: ״ויצמד״ – כצמידים. בעגל נפלו כשלושת אלפים וכאן – עשרים וארבעה אלף.[16]

---

[9] שלא כמו השר שרואה את המלך רק בהופעותיו הפורמאליות והממלכתיות, הטבח מצוי מאחורי הקלעים, במקום בו ״מתבשלים״ הדברים בכל המובנים, ולפיכך הוא מכיר את ה״מה״, את מה שיוגש החוצה, את מה שהמלך עתיד לדבר. אלא שאגב אורחא קבלנו מעלה נוספת של בלעם על פני משה: מי, מתי, מה וגם בכל שעה שרוצה (מיד בהמשך). או שנאמר שה״מתי״ מתמזג עם ה״מה״ כי קצת קשה לומר שהנביא, כל נביא ובפרט בלעם, יודע מראש מה הקב״ה רוצה לדבר עמו! וצריך עיון נוסף.

[10] כל שלוש חסרונותיו ושלוש מעלותיו של בלעם בהשוואה עם משה, יסודן בפסוקים שלנו, הפותחים את הנאום הרביעי נאום הנספח – העצה. חמש מתוכן נמצאות אמנם כבר בנאום השלישי, אך כאן מתווספת התכונה ״יודע דעת עליון״ וחוזרות ונמנות כולן. מדוע נמנית התכונה ״ויודע דעת עליון״ דווקא כאן? מדוע דווקא בנאום העצה ואחרית הימים, חשוב להדגיש שבלעם יודע אימתי הקב״ה מבקש לדבר איתו? מי שהמקרא מדגיש לגביו שהיה צריך לקבל רשות בכלל ללכת, מי שכל הזמן אומר לבלק שאין לו רשות רק לומר את אשר יושם בפיו, בא המדרש ונותן לו את הכוחות האלה וכולן ערב עצתו, לא ברכתו!

[11] ילקוט פתרון תורה הוא חיבור מתקופת הגאונים המיוחס לרב האי גאון, המכיל מדרשים מספרות חז״ל ופירושים לתורה, על פי פרשות השבוע. ראה תיאורו כאן.

[12] ואמור או ואמרו.

[13] קוראות?

[14] מדרש/פירוש מאוחר זה בנוי על מדרשים רבים קודמים לו, כמו גמרא סנהדרין קו ע״א: ״לכה איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך ... בוא ואשיאך עצה: עשה להן קלעים, והושיב בהן זונות, זקינה מבחוץ וילדה מבפנים, וימכרו להן כלי פשתן ... זקינה אומרת לו בשוה, וילדה אומרת לו בפחות ... ואחר כך אומרת לו: הרי את כבן בית, שב ברור לעצמך. וצרצורי של יין עמוני מונח אצלה וכו׳ ״. וכן באבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק א: ״זו עצה שיעץ בלעם הרשע על ישראל שנאמר לכה איעצך. אמר לו: עם זה שאת רואה רעב הוא לאכילה וצמא הוא לשתיה, אין להם מה יאכלו. אלא בוא ותיקן להן קובות והניח בהן מאכל ומשתה והשיב בהן נשים בנות מלכים יפות כדי שיטעו העם לבעל פעור ויפלו ביד מקום. הלך בלק ועשה כל מה שיאמר לו בלעם הרשע״. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו שיטים של זנות בפרשה זו בשנה האחרת (שם אגב הראינו שלא כולם סבורים שהזנות בשיטים הייתה בעצתו של בלעם דווקא). מה שחשוב לנו כאן הוא הקשר עם ״יודע דעת עליון״ שמדרש פתרון תורה מביא. ואנו חוזרים ושואלים מדוע דווקא כאן בנאום העצה (הרעה) מציין המקרא את תכונותיו המיוחדות של בלעם (שחז״ל כאמור מעצימים עד כדי השוואה עם משה)? למה דווקא כאן חשובה ידיעת דעת עליון? ש״אלוהיהם של אלה שונא זימה״? האם זו ידיעה לשעתה או גם לעתיד בו ייכשל עם ישראל בזנות? נשמח לשמוע פתרונים והצעות.

[15] עניין היין בחטא העגל מוזכר במדרש שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ב סימן א: ״הביאני אל בית היין, ר׳ מאיר אומר: אמרה כנסת ישראל: הושלט בי יצר הרע כיין ואמרתי לעגל: אלה אלהיך ישראל״. אבל בגמרא סנהדרין קו ע״א שהבאנו בהערה הקודמת, במדרש תנחומא נח סימן כא וכן במקורות רבים אחרים, משמע שאדרבא, בנות מואב החטיאו את בני ישראל באמצעות היין. ומאידך, לא מצאנו שבתירוץ של שכרות נסלח להם מעשה העגל, אדרבא, בשמות רבה מג ז משה מסנגר על חטא העגל במוטיב של זנות דווקא: ״אמר לו: אתה איבדת את הנער ואתה צועק כנגדו?! הנחת כל האומניות ולא לִמְּדָתוֹ אלא בָּשָׂם. והנחת כל המובאות ולא פתחת לו חנות אלא בשוק של זונות״. נראה שפסקה אחרונה זו של מדרש פתרון תורה הוא חידוש שלו, או שיש לו מקור שלא מצאנו.

[16] מדרש פתרון תורה בנוי על מדרש זה ודומיו ומוסיף, כאמור, את נושא היין שהיה תירוץ מסוים לבני ישראל שחטאו בעגל בשוגג וכאן בלעם מתחכם עליהם ומלמד את מואב איך לגרום לבני ישראל שיחטאו במזיד ולא יהיה להם תירוץ של שכרות. כך או כך, ההשוואה עם העגל היא מצמררת. הנה אך זה עברנו דור שלם, ארבעים שנות נדודים במדבר בהם קברנו שם את מתינו, קם

פירוש חזקוני על הפסוק, במדבר כד יד

״לכה איעצך״ משה רבינו סתם את העצה לפי שבלעם אמר לבלק בחשאי. אך בפרשת מדין גלויה היא, שנאמר: ״הַחִיִּיתֶם כָּל נְקֵבָה: הֵן הֶנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר מַעַל בַּה׳ עַל דְּבַר פְּעוֹר״ (במדבר לא טז).[17]

״אשר יעשה העם הזה לעמך״, הוא יהיה באחרית הימים כמו שמפרש והולך: ״אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב״ - אם תזדווג להם עכשיו בענין עצה זו, אין לך לירא מהם כלום.[18]

אבן עזרא במדבר כד יד

לכה איעצך – יש אומרים: הטעם על בנות מואב. וזה דבר רחוק, בעבור שאמר ״באחרית הימים״.[19]

והנכון בעיני שהוא כמשמעו: אתן לך עצה, שתדע מה תעשה, כי זה העם כן יעשה לעמך.[20]

אסתר רבה פרשה ז סימן יג

... ועוד מה עשו לעמלק אבי אבא, בשעה שבא עליהם למלחמה, שנאמר: ״ויבוא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים״ (שמות יז).[21] ומהיכן בא עמלק? א״ר כרוספדאי בשם ר׳ יוחנן: שבא מאצל בלעם הרשע, שבא ליטול עצה ממנו, ואמר לו:[22] יודע אני שבעל עצה אתה, וגם בעל מחשבות רעות,וכל הנוטל עצה ממך אינו נכשל. אמר לו: ראה מה עשו אומה זו למצרים, שעשו להם כמה טובות. ומה למצרים שעשו להם כמה טובות עשו להם כך, לשאר אומות על אחת כמה וכמה! היאך אתה יועצני? אמר לו בלעם: לך ועשה עמהם מלחמה. ואם אין אתה עושה עמהם מלחמה, אין אתה יכול להם, מפני שהן תלויין בזכותו של אברהם אביהם. ואף אתה שהוא בן בנו של אברהם תלוי בזכותו של אברהם. מיד בא עליהם למלחמה.[23]

דור בנים שצריך לתקן מעשי אבותיו ולזכות להיכנס לארץ, ועל פתחה של ארץ ישראל הוא נכשל בחטא הזנות, הוא חטא בנות לוט ממנו נפרד אברהם, כשהובטחה לו הארץ (ראה דברינו פרידת אברהם ולוט בפרשת לך לך). הוא לוט שהוליד את מואב ואת בלק שבאים להתנכל לצאצאי אברהם. האם נוכל להסיק מכך שחטא המאיסה בארץ (המרגלים שנשפטו לכלייה במדבר ולנדודים של ארבעים שנה) הוא חמור מחטא עבודה זרה בעגל שסוף דבר נסלח להם וזכו לירידת השכינה במשכן וללוחות שניים, ומחטא הזנות שבסופו של דבר התמקד במי שחטא ולא עיכב את המשך הכניסה לארץ? חזרה לענייננו, במבחן התוצאה הצליח בלעם בעצתו יותר מחטא העגל. וכל זה מידיעת דעת עליון! מהי הידיעה? שזנות חמורה מעבודה זרה? מה שבימי חז״ל התהפכה המגמה, ראה עבודה זרה יז ע״א, בדברינו שיטים של זנות בפרשה זו.

[17] מה שקיצרה וסתמה התורה בפרשתנו, ״מקרא קצר הוא״ כלשון רש״י, ״בלחש אמרה בלעם לבלק״ כלשון רשב״ם, אמרה בפירוש ובגלוי בפרשת מטות כאשר בני ישראל חוזרים מהמלחמה על מדין וחסו על נשותיהם (הפער בין מואב שהחטיא ומדין שנענשו הוא עניין אחר): בלעם הוא שנתן את העצה על הזנות! כפי מופיע גם במדרשים רבים: ספרי במדבר קנז, במדבר רבה כ כג ועוד. ומסוכם בתמצית במדרש אגדה (בובר) במדבר לא טז, פרשת מטות: ״הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם. מכאן אתה למד שבלעם נתן להם העצה שהושיבו הזונות כדי שישתחוו לבעל פעור״.

[18] אבל מה נעשה עם המילים ״באחרית הימים״ המחוברות בברור למילים: ״אשר יעשה העם הזה לעמך״? שהרי בזנות לא בני ישראל הזיקו למואבים אלא ההפך. בלעם לא אומר לבלק: ״אשר תעשה לעם הזה״, אלא: ״אשר יעשה העם הזה לעמך״! מרבית פרשני המקרא: רש״י, רשב״ם, ספורנו שמאמצים את גישת חז״ל שעצת בלעם הייתה על הזנות, אך לא מתעלמים מפשט הפסוק, מציעים לחלק את הפסוק בסכין חדה: ״לכה איעצך״ – זו העצה שנתנה בחשאי לבלק והכתוב לא מפרטה. ״מקרא קצר הוא״ כלשון רש״י, ״בלחש אמרה בלעם לבלק״ כלשון רשב״ם. שאר הפסוק: ״אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים״, אכן מדבר על מועד מאוחר יותר, על אירוע שלא יהיה בחיי בלק שבני ישראל יעשו למואב. וכלשון רשב״ם: ״בקרוב בחייך לא תירא מהם״. וחזקוני מציע את הפירוש הבא: ״אם תזדווג להם עכשיו בענין עצה זו, אין לך לירא מהם כלום״. עצת בלעם איננה רק להחטיא את בני ישראל הנכנסים כעת לארץ ולהסיר האיום הנוכחי מעליו, אלא להחטיא אותם באופן בסיסי שיישאר לדורות ויגן על מואב גם לעתיד. האם הצליח בכך בלעם? היסטורית, בני ישראל נלחמו עם עמון ועם מואב: בימי השופטים (אהוד, יפתח) ודוד והמלכים שאחריו (מלכים ב ג מלחמת יהורם במישע מלך מואב), אבל חטא הזנות אכן פגע בעם ישראל לדורות.

[19] אבן עזרא הוא מהמפרשים שקוראים את הפסוק שהבאנו בראש הדף כפשוטו בלבד: הכל על אחרית הימים. אין בפסוק שום עצה על הזנות. ולפיכך ממשיך שם אבן עזרא ומפרש: ״ויודע דעת עליון - בדרך נבואה לא בקסם״. יש לאבן עזרא סיוע מאוסף של מדרשים שאינם מוכנים לראות בזנות בשיטים תוצאה של עצת בלעם, אלא עניין אחר. מדרשים כגון ספרי במדבר קלז שיטת רבי שם, שיטת ר׳ יוחנן בגמרא סנהדרין קו, מעיין השיטים במדבר רבה כ כג ועוד, הכל בדברינו שיטים של זנות בפרשה זו. ומה נעשה עם הפסוק בפרשת מטות: ״הֵן הֶנָּה הָיוּ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל בִּדְבַר בִּלְעָם לִמְסָר מַעַל בַּה׳ עַל דְּבַר פְּעוֹר״? בנוסח פירוש אבן עזרא שבידינו אין פירוש פסוק זה. מן הסתם היה הוא והמדרשים שהולכים באותה דרך אומרים ש״דבר בלעם״ איננה העצה שבפסוק זה, אלא דיבור אחר שנאמר בצנעה, אולי כמו שרש״י ורשב״ם אומרים: ״מקרא קצר הוא ... בלחש אמרה״.

[20] אבן עזרא לא מפרט מה הוא ״הנכון בעיני שהוא כמשמעו״, מה היא העצה שבלעם נותן לבלק שתסייע בידו לדעת מה בידו לעשות כאשר עם ישראל יעשה לעמו מה שיעשה. אבל שלושה פסוקים להלן, על הפסוק: ״אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב״, מפרש אבן עזרא שנבואה זו היא על דוד: ״הקרוב אלי כי זאת הנבואה על דוד״, אך לא פוסל את הפירושים שהנבואה/עצה היא על ימות המשיח: ״ורבים פירשוהו על המשיח״ וגם נלחם באלה שסבורים שאם הנבואה היא על ימי דוד, לא ייתכן שתהיה גם על ימות המשיח. בכך אנחנו מתקרבים לפירושו של רמב״ן שנראה להלן. אבל לפני כן, נעצור בשני מדרשים.

[21] דברי המן מצאצאי עמלק. עמלק הוא בנו של אליפז בנו של עשו, היינו נין ליצחק סבא רבה וחמישי לאברהם. משפחה שלנו.

[22] עמלק לבלעם.

[23] עצותיו ״הטובות״ של בלעם לא מתחילות בפרשתנו, אלא כבר בפרשת בשלח, ביציאת ישראל ממצרים, לעמלק המזנב בהם. (ואולי עוד לפני כן בעצה שהיה שותף לה עם איוב ויתרו לפרעה להעביד את ישראל בפרך ולהרוג את הבנים. ראה שמות רבה

שמות רבה פרשה ל סימן כד

... כך שאלו ישראל לבלעם: אימתי תהיה ישועה? אמר להם: ״אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב״ (במדבר כד יז). אמר להם הקב״ה: זו היא דעתכם?[24] אין אתם יודעין שסוף בלעם יורד לגיהינום ואינו רוצה שתבוא ישועתי?! אלא היו דומים לאביכם שאמר: ״לישועתך קויתי ה׳ ״ (בראשית מט יח). צפה לישועה שהיא קרובה, לכך נאמר: ״כי קרובה ישועתי לבוא״ (ישעיה נו).[25]

רמב"ן על הפסוק

והנבואה הזאת לימות המשיח היא, כי כל נבואותיו מוסיפות בעתידות, מתחילה אמר שהם חלק ה׳ ונחלתו, ובשנית הוסיף כובשם הארץ והורגם מלכיה, ובשלישית ראה שבתם בארץ ופרו ורבו על הארץ והעמידם מלך ינצח את אגג, ותינשא עוד המלכות שראה דוד מתנשא למעלה ... ועתה בנבואה הזאת הרביעית יוסף לראות ענין המשיח, ולכך הרחיק הענין מאד ואמר: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב - (פסוק יז) מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות, ואמר שזאת עצת ה׳ שיעץ להיות באחרית הימים: וקרא עצמו עתה ״שומע אמרי אל״ ״ומחזה שדי יחזה״, כאשר עשה בנבואה השלישית, והוסיף לקרא עצמו ״יודע דעת עליון״. והאומר כך ״יודע אני דעת פלוני״, ירצה לומר שהוא מכיר ממנו מה בלבו הדברים שלא יגיד בפיו, וכן זה יכוין לומר שהוא יודע ויאמר עתה מה שיש בדעתו של אל עליון לעשות בעולמו בסוף כל הימים.[26]

תלמוד ירושלמי מסכת תענית פרק ד הלכה ה

תני ר׳ שמעון בר יוחאי: עקיבה רבי היה דורש דרך כוכב מיעקב - דרך כוזבא מיעקב. ר׳ עקיבה כד הוה חמי בר כוזבה הוה אמר דין הוא מלכא משיחא א״ל ר׳ יוחנן בן תורתא: עקיבה! יעלו עשבים בלחייך ועדיין בן דוד לא יבוא.[27]

פרשה א: ״שלושה היו באותה עצה: בלעם, ואיוב, ויתרו. בלעם שיעץ נהרג, איוב ששתק נידון ביסורין, יתרו שברח זכו בניו וישבו בלשכת הגזית״). מדרש זה מאסתר רבה פרשה ז שייך לקבוצה רחבה של ״מדרשים אנטישמיים״ שמכילים השמצות של שונאי ישראל על עם ישראל ומנהגיו וזכו להיכנס לעולם המדרש. (נושא מעניין שבע״ה נזכה להשלים, ולמתעניינים, בינתיים, ראו איכה רבה פתחתא יז, מדרש תהלים מזמור א). שים לב איך רש״י בעקבות התנחומא וכן מדרש אגדה (בובר) במדבר פרק כב, מציינים את כוחם של ישראל שהוא בפיהם: ״כיון שראו לסיחון ועוג שנהרגו, תמהו ואמרו מי יוכל בכוחו לכבשם או לעמוד כנגדם ... לא ידעו במה היה כוחם. הביאו לזקני מדין ושאלו להם ואמרו: זאת האומה אין להם לא חרב ולא חנית וכל כוחם היה בפיהם ואינם מתגברים על כל האומות אלא בפיהם״. וכאן אומר בלעם לעמלק: לא זו הדרך. בדיבורים לא מנצחים את עם ישראל, רק בכוח הזרוע ובמלחמה פיסית. ובסופו של דבר, גם בחטא ובזנות ובהתדרדרות מוסרית. בלעם לא רק מייעץ מה יהיה ״באחרית הימים״, אלא מעורב בעצות של ״בנבואה לאחור״ בראשית הימים.

[24] את בלעם אתם שואלים מתי תבוא הגאולה? ראה במדרש שם המשל על אדם ששואל את הלודר (גלדיאטור) מתי ייערכו משחקי השעשועים (בהם במרבית מקרים היו הלודרים מקפחים את חייהם). את הגלדיאטור אתם שואלים? זה שסופו לקפח את חייו שם?

[25] ראה אגדת בראשית (בובר) פרק כ: ״כי קרוב יום אידם (דברים לב). בלעם שהיה רואה שיום הדין מאבד את הרשעים, עשאו רחוק. שנאמר: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב. אבל משה שהיה רואה שאותו היום הוא מתן שכרם של צדיקים, אמר: כי קרוב יום אידם״. ובפסיקתא רבתי פיסקא מא – תקעו: ״ואני קרבת אלהים לי טוב. מהו ואני? לפי ששואלים את בלעם ואת נביאי ישראל. שאלו את בלעם: יש להם קץ של ישועה? אמר להם: הן. אמרו לו: ואימתי הוא? אמר להם: רחוק הוא: אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, מרחיק את הקץ. שאלו לנביאי ישראל, אמרו: קרוב הוא, כי קרוב יום אידם (דברים לב לה)״. אבל בהקשר עם הניסיון לחזות את הקץ ולגלות הקורות באחרית הימים, הקשר עם יעקב שבשמות רבה מעניין במיוחד. יעקב ביקש לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה ואמר: לישועתך קויתי ה׳. ראה דברינו על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב בפרשת ויחי. והכל במדרש אגדת בראשית (בובר) פרק פב: ״ויקרא יעקב. כבוד אלהים הסתר דבר (משלי כה ב), את מוצא שהראה לו הקב״ה ליעקב אבינו מה שלא הראה לאברהם וליצחק ..., ליעקב הראה לו מה שבפניו ומה שלא בפניו ... הרי הראה לו ארבע רוחות העולם. כיון שבא לפטור מן העולם, בא להודיע הכל לבניו. אמר לו הקב״ה: ומה יעקב, כבוד אלהים הסתר דבר! כך את מודיע לבניך מסטי״רין (פי׳ סודות) שלי? אין המידות אלו שלך, וכן שלמה אמר: הולך רכיל מגלה סוד (משלי יא יג). אין זו שלך. בלעם הרשע הוא אומר: אראנו ולא עתה דרך כוכב מיעקב וקם שבט מישראל וגומר והיה אדום ירשה וגומר (במדבר כד יז ויח), זה הולך רכיל, אבל את: נאמן רוח מכסה דבר (משלי יא יג)״. אתה יעקב, אל תהיה כבלעם שמנסה לחזות את הקץ ולהינבא על אחרית הימים.

[26] לשיטת רמב״ן נאום העצה הוא הנבואה הרביעית של בלעם וכל ארבעת נאומיו מָסָה אחת היא. שלוש הראשונות להיסטוריה הקרובה, עד בית דוד והרביעית לימות המשיח והוא: ״אראנו ולא עתה, אשורנו ולא קרוב״. (בדומה לכך ראה שיטת הרמב״ם בהלכות מלכים פרק יא הלכה א) והיכן נמצאת עצת בלעם על הזנות? האם רמב״ן הולך בדרכי רוב הפרשנים והמדרש או בדרכו של אבן עזרא? את זאת נשאיר לשואבי המים לעיון בפירושיו בפרק כה הסמוך, פסוקים א ויח ומומלץ מאד לעיין שם.

[27] וכן הוא באיכה רבה פרשה ב: ״דרך כוכב מיעקב אל תקרי כוכב אלא כוזב, ר״ע כד הוה חמי ליה להדין בר כוזיבא הוה אמר היינו מלכא משיחא, א״ל ר׳ יוחנן בן תורתא: עקיבא יעלו עשבים בלחייך ועדיין אינו בא״. רבי עקיבא מבסס את אמונתו שבר כוכבא הוא המשיח בציטוט מנאום העצה של בלעם! לא מהנביאים שאמרו שהוא קרוב, ולא מיעקב אבינו שנסתם בפניו הקץ, אלא מבלעם שאמר: ״אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב״. הרי שחלק מנבואות העתיד של בלעם וניסיונותיו לקלל את ישראל צלחו ו״דרך כוכב מיעקב״ הפך ל״כזב מיעקב״ וכבר אמרו חז״ל בגמרא סנהדרין קה ב: ״מברכתו של אותו רשע אתה למד מה היה בלבו ... וכולם חזרו לקללה, חוץ מבתי כנסיות ומבתי מדרשות״. ומקצת מגדולי ישראל, כמהרש״ל, לא רצו להתבסם משום פסוק של

שבת שלום
מחלקי המים

אותו רשע גם לא מ״מה טובו אהליך יעקב״. ראה דברינו מה טובו אהליך יעקב בפרשה זו. וכפי שרש״י ומדרש תנחומא אומרים בתחילת הפרשה: ״אומרים לצרעה, לא מדובשך ולא מעוקצך״.